

Przemysław Muzolf

O PRZYNALEŻNOŚCI KULTUROWEJ MATERIAŁÓW Z OSADY NA STANOWISKU 1 W BISKUPICACH, POW. SIERADZKI, WOJ. ŁÓDZKIE

SŁOWA KLUCZOWE: epoka brązu, kultura trzciniecka, kultura unietycka, kultura madziarowska, kultura wietrzowska

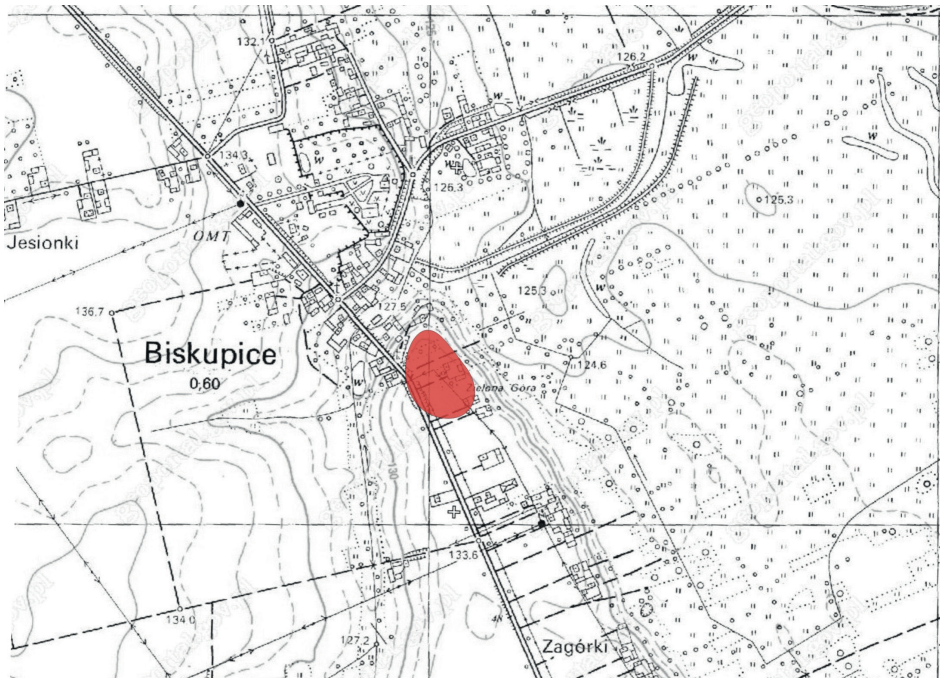
KEYWORDS: Bronze Age, the Trzciniec culture, the Únětice culture, the Mad'arovec culture, the Věteřov culture

Osada w Biskupicach położona jest na lewym brzegu Warty około 7 km na północ od Sieradza. Jest to cypel wyniesiony ponad dno doliny około 10 m, i ograniczony od zachodu i północy dolinką odpływową (ryc. 1).

Zanim przejdziemy do prezentacji i omówienia materiałów z Biskupic, należy na wstępie zweryfikować kwestię dotyczącą oznaczenia samego stanowiska. Aleksander Gardawski określał stanowisko jako Biskupice 2, co było później powtarzane przez kolejnych autorów m.in. Marka Gedla (1975), Andrzeja Szmukiera (1980), Jana Dąbrowskiego (2004), natomiast Elżbieta Kłosińska (1997) wprowadziła numer 3a. Obecnie w oparciu o kartę AZP, powstałą w 1981 r., omawiane stanowisko posiada numer 1 w miejscowości, zaś 2 na obszarze AZP.

Pierwsze badania w Biskupicach przeprowadzili Stanisław Madajski wraz z Lidią Gabałówną w 1954 r. na zlecenie ówczesnego inspektora – rzeczoznawcy zabytków archeologicznych na woj. łódzkie, bydgoskie i pomorskie Jerzego Kmieczińskiego. Zrealizowano wówczas dwa niewielkie wykopy o wymiarach 5 x 5 m (odcinek I) oraz 2,5 x 6 m (odcinek II), oddalone od siebie o 2,5 m. W oparciu o notatkę L. Gabałówny znajdującą się w archiwum Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi owe wykopy można zlokalizować jedynie bardzo ogólnie, jako położone 1,5 m na wschód od przydrożnej skarpy, w której obrywie zaobserwowano warstwę, określoną jako kulturowa, z bogatą zawartością ceramiki i kości. Pozyskane wówczas znaleziska zostały po raz

pierwszy uwzględnione przez Konrada Jażdżewskiego w 1956 r. i łączone z kulturą przedłużycką (Kłosińska 1997: 105). W późniejszej literaturze stanowisko było kilkakrotnie wzmiankowane, głównie w formie rysunkowej wybranych form ceramicznych i skrótego opisu ich chronologii oraz przynależności kulturowej. Tak więc A. Gardawski łączył je z kulturą trzciniecką (1959: 120–121), Halina A. Ząbkiewicz-Koszańska (1962) wiązała z kulturą unietycką, natomiast Józef Kostrzewski (1963), Maria Kowiańska-Piaszykowska (1966), M. Gedl (1975), W. Szmukier (1980) przypisywali owe materiały tak samo jak K. Jażdżewski do kultury przedłużyckiej (za: Kłosińska 1997: 105).

Ryc. 1. Biskupice, stan. 1, gm. Sieradz. Lokalizacja stanowiska (oprac. P. Muzolf).

Opis charakterystyki stanowiska po wspomnianych powyżej badaniach zamieszczany w dotychczasowej literaturze także nie odpowiada realiom, co ujawniła analiza dokumentacji badawczej, jak i opisowej przechowywanej w archiwum Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Sytuacja ta wygląda zupełnie inaczej, a wcześniejsze informacje są nieprawdziwe i wprowadzają badaczy w błąd. Do tego problemu powrócimy w dalszej części artykułu.

To niewątpliwie ciekawe i ważne dla prześledzenia zachodzących zjawisk kulturowych w Polsce środkowej stanowisko, pomimo podkreślania jego znaczenia naukowego we wszystkich dotychczasowych publikacjach, nie zostało objęte jak dotąd szerszymi badaniami, przy stopniowym jego niszczeniu, m.in.

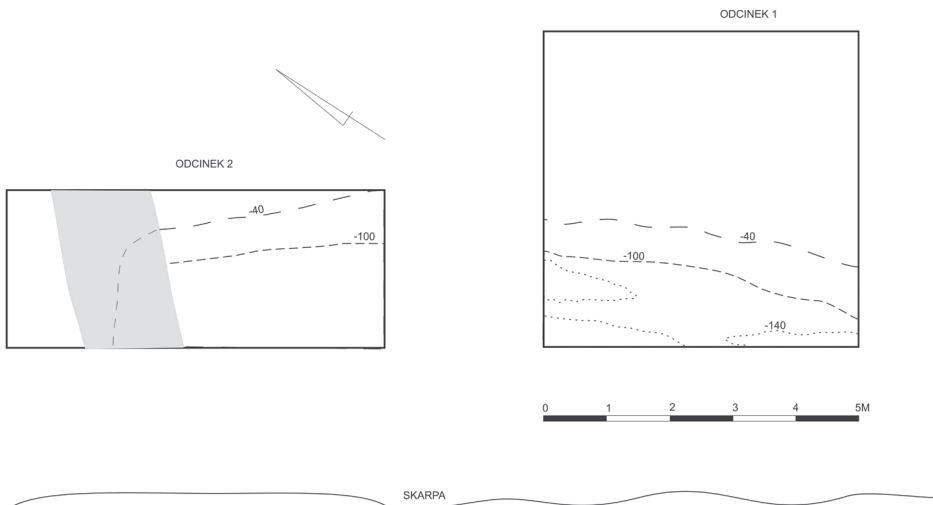
przez tworzenie nowej infrastruktury i postępującą zabudowę. W ostatnich latach m.in. wzniesiono w jego centralnej partii rozległy budynek mieszkalny.

W roku 2010 udało się pozyskać nowe materiały z tego stanowiska przy okazji realizowania nadzoru archeologicznego przy inwestycji gminnej sieci kanalizacyjnej, kiedy to natrafiono na relikty kolejnego obiektu zawierającego fragmenty naczyń i kości zwierzęcych. Obiekt zlokalizowany jest w odległości około 40 m na zachód od wykopów z roku 1954 (w tym miejscu chciałbym podziękować panu Markowi Urbańskiemu z Muzeum w Sieradzu, za możliwość wykorzystania tychże materiałów).

Natomiast nigdy nie przedstawiono całościowej i szczegółowej charakterystyki materiałów z badań 1954 r. pod względem morfologiczno-technologicznym, co czynimy w tym miejscu, uzupełniając je o najnowsze odkrycia i przeprowadzone analizy specjalistyczne.

OBIEKTY NIERUCHOME

Obiekt 1. W trakcie badań w 1954 r. uchwycono wzdłuż południowych profili obu odcinków jedynie znaczne zaciemnienie, z którego pozyskano bogate materiały zabytkowe. Miało ono 12,5 m długości i 2–2,5 m szerokości oraz 1,5 m poza wykopem po granice skarpy, co daje w sumie szerokość 3,5–4 m (ryc. 2, 3). Obecnie interpretujemy je jako obiekt 1. W części stropowej wypełniała go próchnica o barwie brunatno-szarej, która przechodziła w partiach dolnych w czarną próchnicę. Uchwycone fragmentarycznie w obu wykopach

Ryc. 2. Biskupice, stan. 1, gm. Sieradz. Plan wykopów z roku 1954 – obiekt 1 (oprac. P. Muzolf na podstawie planów z archiwum Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi).

profile tego rozległego obiektu wskazują, że mamy tutaj do czynienia zapewne z formą nieckowatą o maksymalnej głębokości rzędu 1,15 m (ryc. 3). Z warstwy czarnej próchnicy pozyskano bardzo liczny materiał ceramiczny oraz kostny. Funkcja obiektu bez dalszego jego przebadania nie jest możliwa do ustalenia. Być może mamy tutaj do czynienia z glinianką lub, co jest mało prawdopodobne, z obiektem mieszkalnym, ale nie można także wykluczyć, iż jest to fragment jakiegoś większego założenia w formie rowu (ryc. 2, 3).

W takiej sytuacji, trudno w tym przypadku mówić o obecności na tym stanowisku tzw. warstwy kulturowej (o miąższości 0,70 m) oraz o dołkach posłupowych i jamach, z czym się spotykamy w dotychczasowych publikacjach (m.in. Szmukier 1980: 20–21; Kłosińska 1997: 105). Według archiwalnej dokumentacji niczego takiego wówczas nie odkryto.

Obiekt 2 (z 2010 r.). Jest to jama o profilu gruszkowatym i średnicy 2,9 m z głębokością 1,5 m (w trakcie prowadzonego nadzoru zadokumentowano jedynie jej profil w ścianie wykopu i wybrano materiał zabytkowy z części znajdującej się w granicach wykopu instalacyjnego). Również w tym przypadku partia stropowa obiektu była wypełniona brunatną próchnicą, a w części dolnej czarną próchnicą z fragmentami ceramiki i kości zwierzęcych (ryc. 3).

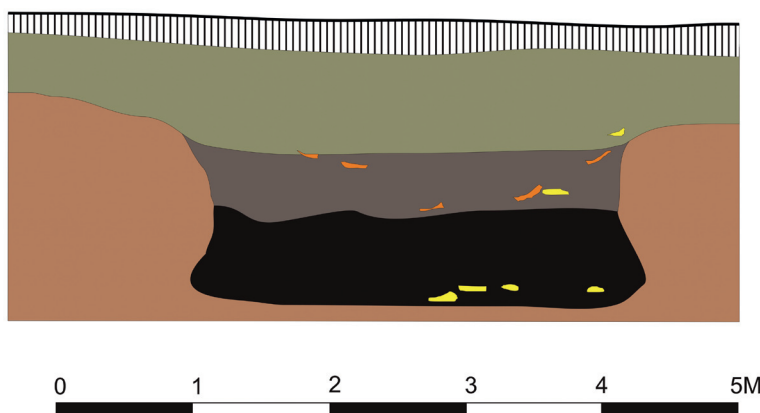
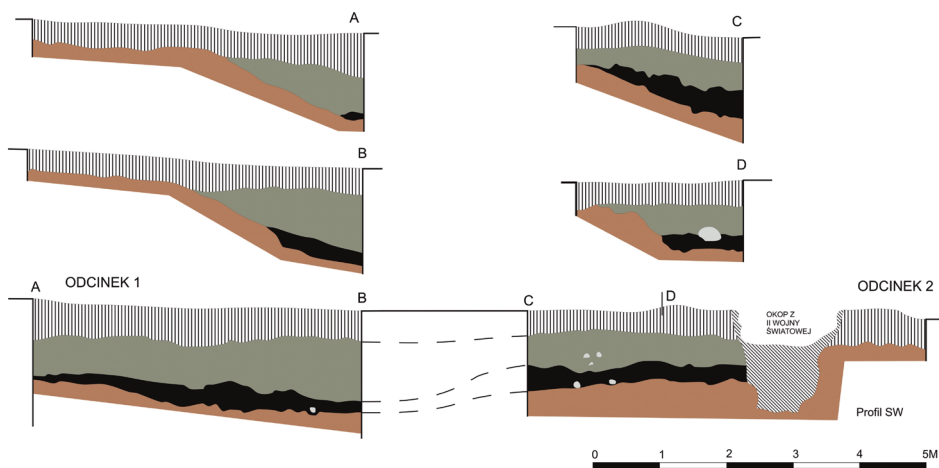
MATERIAŁ RUCHOMY

W trakcie prac prowadzonych na stanowisku w Biskupicach pozyskano 374 fragmenty naczyń ceramicznych i 655 kości zwierzęcych.

Technologia naczyń

Analizie technologicznej poddano wszystkie 374 fragmenty naczyń, stosując przy tym metodę użytą przy scharakteryzowaniu materiałów kultury trzcinieckiej (dalej: KT) np. z Krzyżanówka, stan. 10 (Muzolf 2011) oraz Lutomińska-Koziówek, stan. 3 a–c (Muzolf 2012).

Biorąc pod uwagę opracowanie powierzchni zewnętrznych, to naczynia z Biskupic posiadają jedynie powierzchnię gładką. Wyróżniono pięć grup barw (B) obu powierzchni. Zastosowano kod na określenie barwy: 1 – kolor brunatny do pomarańczowego, 2 – czarny do szarego i 3 – plamiasty (wielobarwny). Połączenie oznaczenia barw obu powierzchni np. B11 charakteryzuje dany fragment/naczynie, przy uwzględnieniu barwy tylko powierzchni zewnętrznej zapis przyjmuje formę np. B1. Tak więc, najliczniej występują naczynia o barwie powierzchni zewnętrznej brunatnej B1 (256 fragmentów) – 68,5% zbioru. W tej grupie wyróżniono pojemniki posiadające powierzchnię wewnętrzną o barwie brunatnej (B11) – 206 fragmentów (81%) i czarnej (B12) – 50 fragmentów (19%). Drugim, co do liczebności, zespołem były naczynia o barwie powierzchni zewnętrznej plamiastej (B3), stanowiące 27,3% (102 fragmenty),

- - humus
- - szara próchnica z żółtym piaskiem
- - brunatna próchnica z żółtym piaskiem
- - brunatna próchnica
- - czarna próchnica
- - fragmenty ceramiki
- - kości zwierzęce
- - kamienie

Ryc. 3. Biskupice, stan. 1, gm. Sieradz.
 A. Profile wykopów z roku 1954 – obiekt 1.
 B. Profil obiektu 2 (oprac. P. Muzolf).

gdzie również wystąpiły dwa kolory powierzchni wewnętrznej B32 – 26 ułamków (25,5%) i B33 – 80 fragmentów (74,5%). Do ostatniej grupy należą pojemniki o barwie zewnętrznej czarnej (B2), w liczbie 11 sztuk, co daje 4,2% całego zbioru.

Przy analizie pozyskanego materiału wyróżniono trzy mineralne składniki domieszki (D) używane do schudzania masy ceramicznej: tłuczeń kamienny w trzech granulacjach (gruby (1), średni (2), drobny (3)), piasek (4) oraz mikię (m). Ze względu na obecność miki (m) wyróżniono dwie odmiany: I – bez miki i II – z miką. Łączenie oznaczeń poszczególnych składników domieszki tworzy kod domieszki, np. D123, D12, D4m itd.

W oparciu o wyróżnione domieszki wydzielono trzy grupy naczyń ze względu na stosowany rodzaj domieszki: A – z dominacją domieszki grubego i średniego tłucznia D12 i D123, B – o domieszce średniego i drobnego tłucznia D234 i D23 i ostatnią C – o dominacji piasku i drobnego tłucznia D43 i D4.

W procesie formowania naczyń w Biskupicach używano w głównej mierze masy ceramicznej w odmianie I bez miki, która stanowi 76% zbioru. W jej obrębie dominowała grupa B z udziałem 39%, potem grupa C, którą zastosowano w 34% naczyń, zaś najmniej liczna jest grupa A z 24%.

Odmiana II stanowi 24% zbioru. Tu także przeważającą pozycję mają naczynia schudzone przy pomocy grupy B z udziałem 45%, kolejna jest grupa A (33%) i w końcu grupa C (22%).

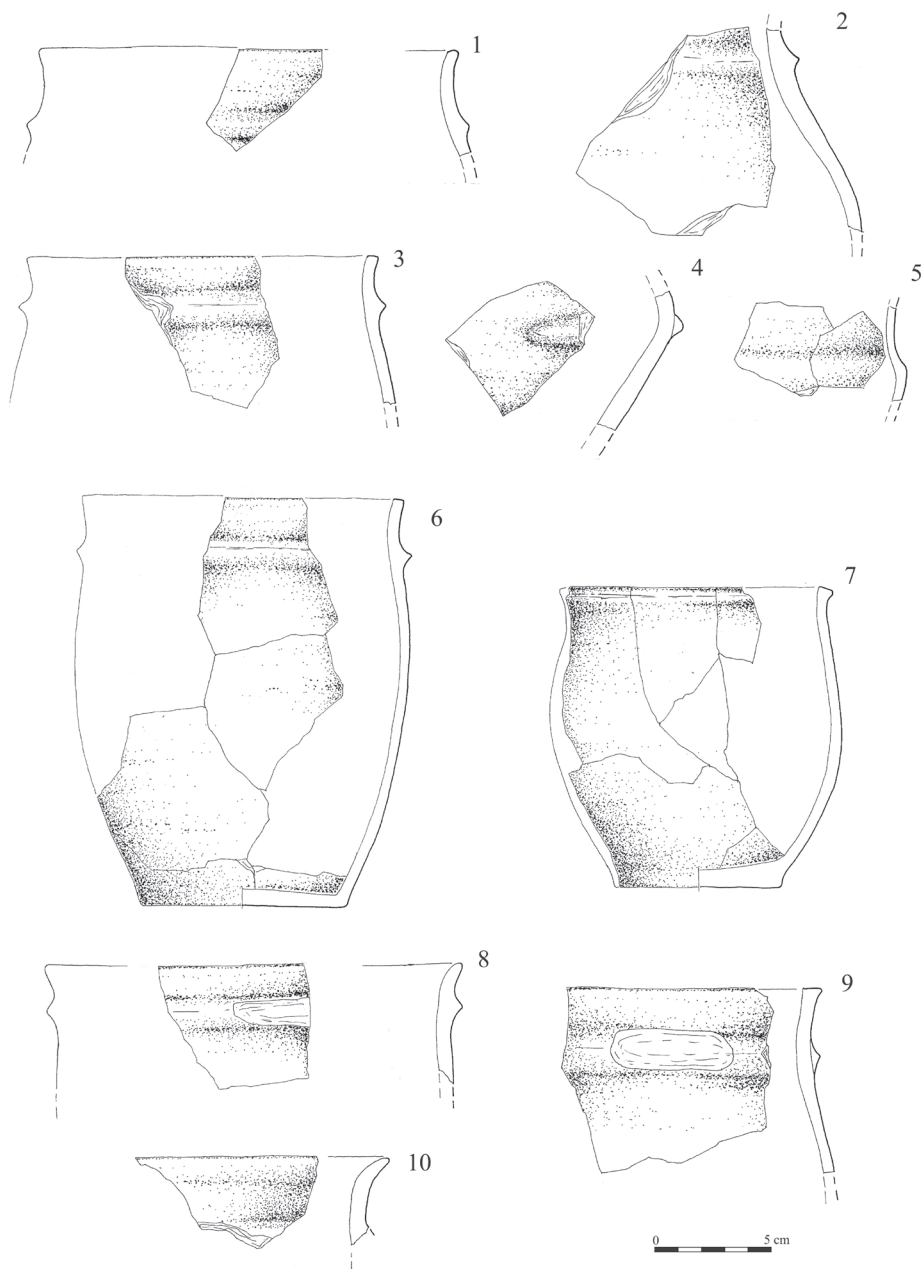
W analizowanym zespole dominują naczynia o powierzchni zewnętrznej barwy brunatnej przy bardzo nielicznej grupie o barwie czarno-szarej. Do ich wykonywania używano głównie masy ceramicznej o domieszce średniego i drobnego tłucznia. Dość liczna jest grupa gdzie wykorzystano piasek i drobny tłuczeń. Masy schudzone grubym tłuczniem wcale nie zajmują tutaj pierwszego miejsca. Charakterystyczną cechą jest wysoki udział miki, na co należy zwrócić szczególną uwagę.

Zdobnictwo

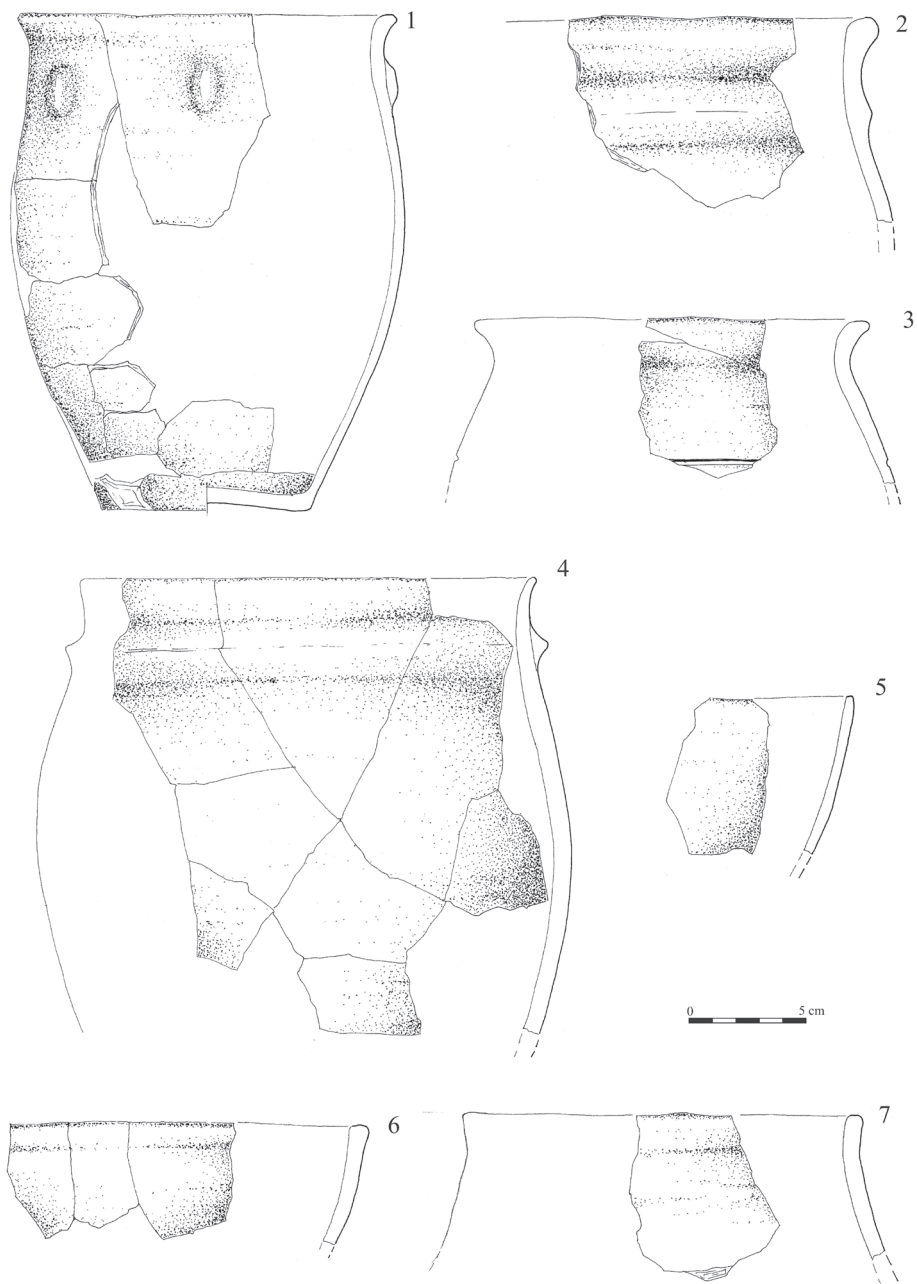
Elementy zdobnicze na stanowisku w Biskupicach zarejestrowano na 44 fragmentach, co stanowi 12,4% całości zbioru. Wyróżniono dwie techniki wykonywania ornamentu: plastyczny i odciskany.

Zdobnictwo plastyczne zarejestrowano na 35 fragmentach. Najliczniej wystąpiło w postaci pojedynczej dookolnej listwy umiejscowionej na górnej partii brzośca lub na przejściu szyjki w wylew (ryc. 4: 1–3, 6, 8, 9; 5: 2, 4; 6: 3–6; 8: 1, 3, 4) co dla materiałów z Małopolski zaliczane jest do grupy I według typologii Jacka Górskiego (2007: 19).

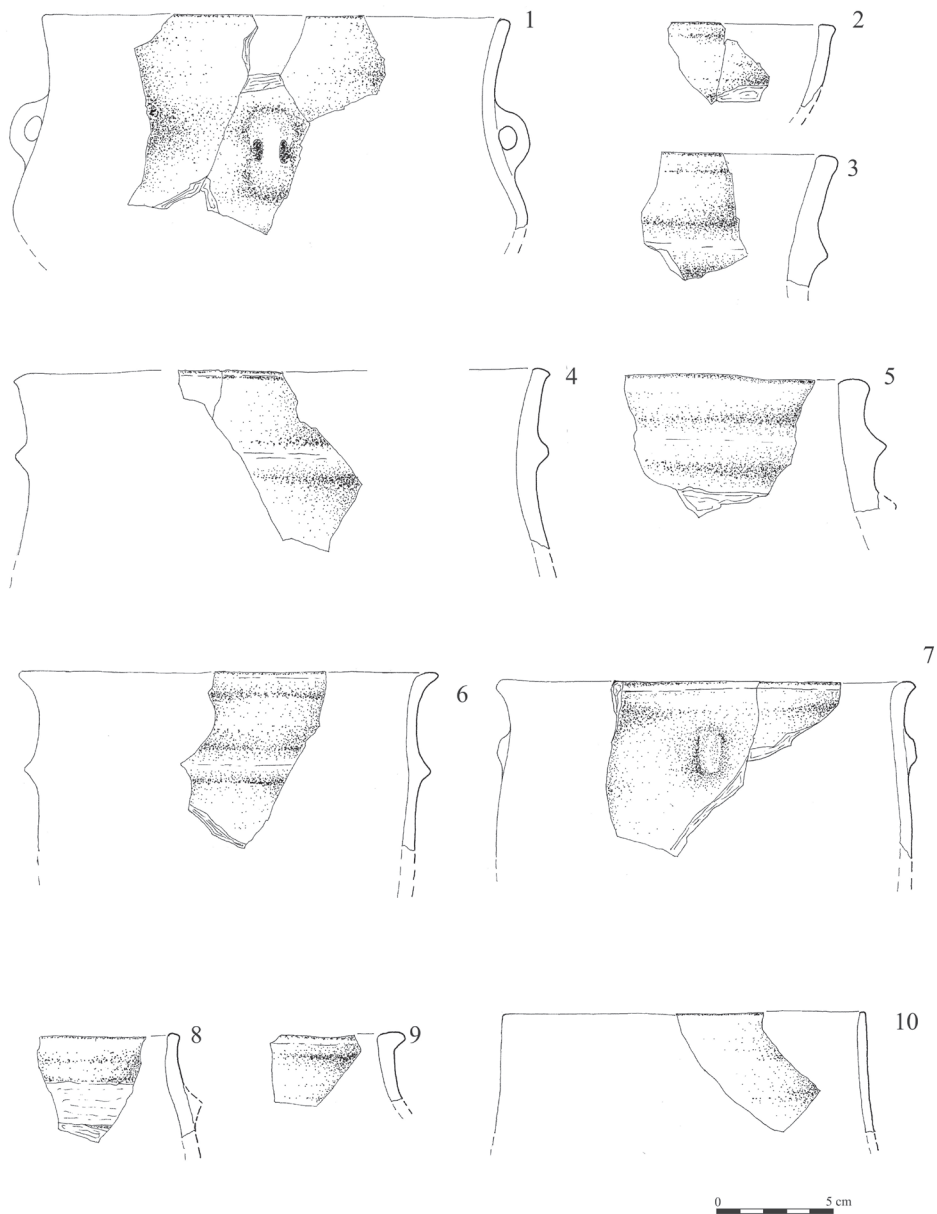
Kolejnym elementem w tej grupie są guzy, odnotowane w liczbie 7, odpowiadające grupie IIa klasyfikacji J. Górskiego (2007: 19), które wystąpiły w dwóch typach.

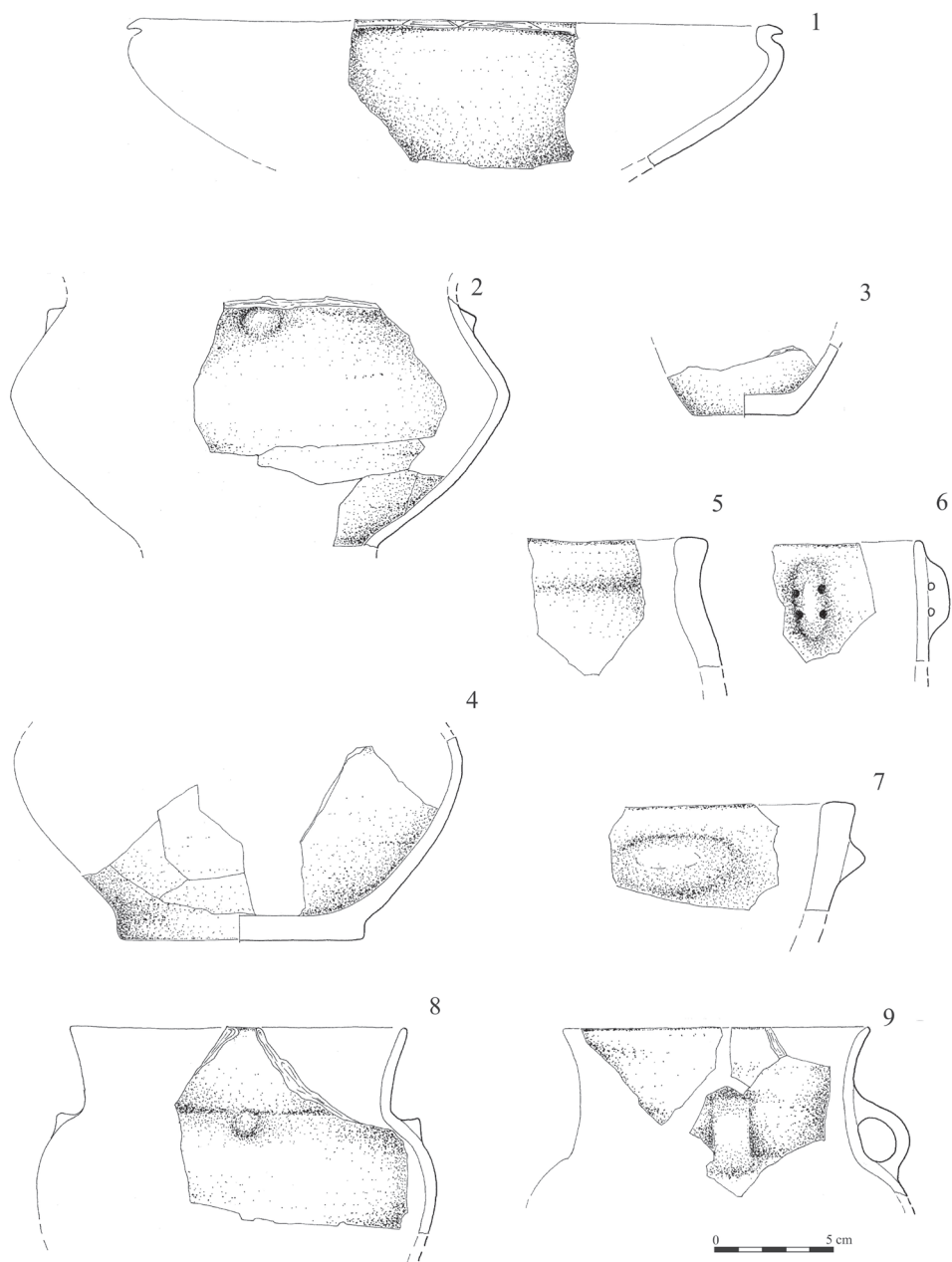
Ryc. 4. Biskupice, stan. 1, gm. Sieradz. Wybór materiału z obiektu 1. Wykop I: 1, 2 – ćw. A/50–75; 3–5 – ćw. A/75–90; 6, 7 – ćw. A/120–150. Wykop II: 8–10 – ćw. B/0–50 (rys. P. Muzolf).

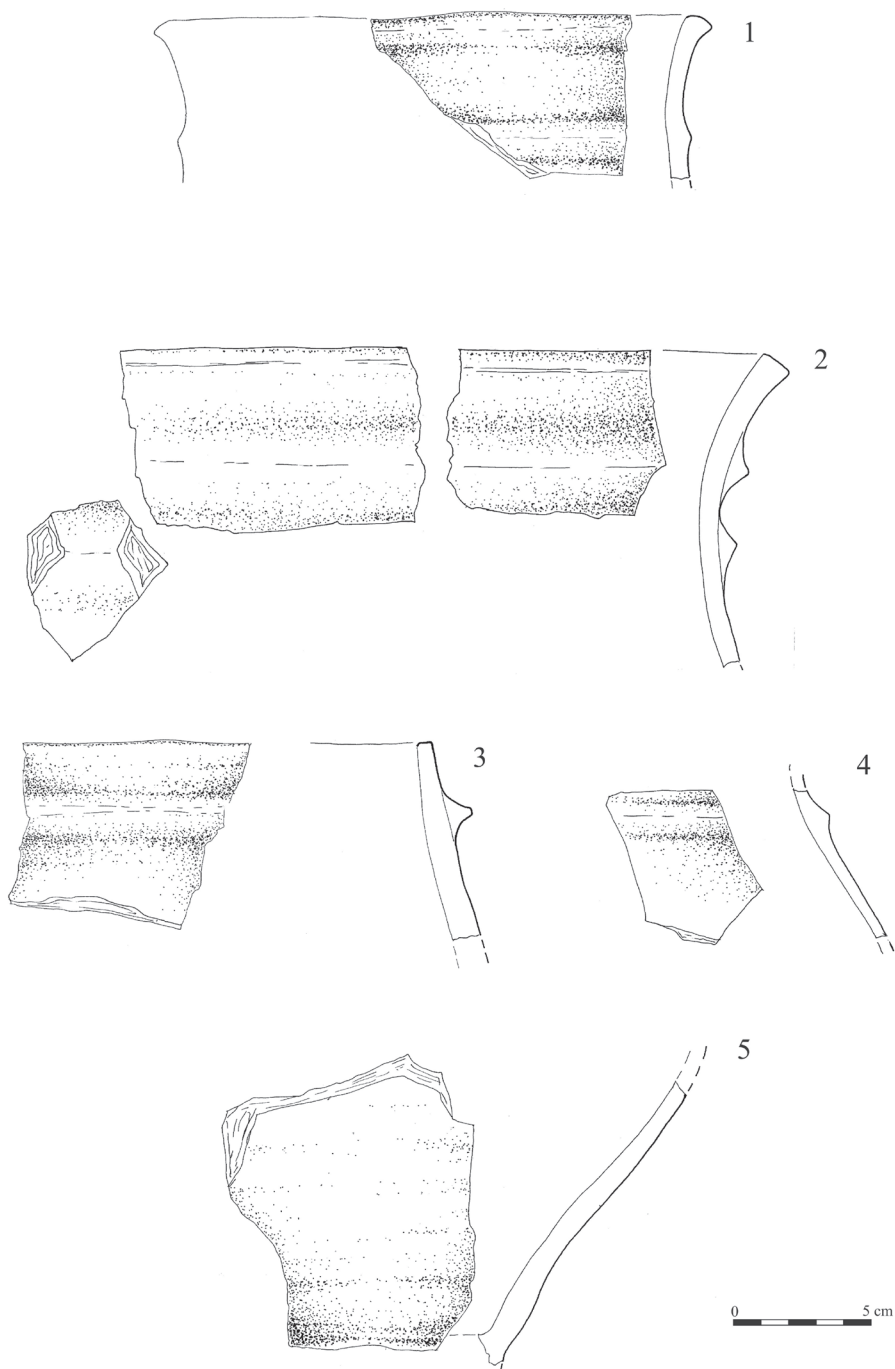
Ryc. 5. Biskupice, stan. 1, gm. Sieradz. Wybór materiału z obiektu 1.
Wykop II: 1-7 – ćw. B/0-50 (rys. P. Muzolf).

Ryc. 6. Biskupice, stan. 1, gm. Sieradz. Wybór materiału z obiektu 1.
Wykop II: 1–3 – ćw. C/50–75; 4–10 – ćw. C/90–115 (rys. P. Muzolf).

Ryc. 7. Biskupice, stan. 1, gm. Sieradz. Wybór materiału z obiektu 1.
Wykop II: 1-4 – ćw. C/75-115; 5-7 – luźne z ćw. C; 8, 9 – bez przypisania (rys. P. Muzolf).

Ryc. 8. Biskupice, stan. 1, gm. Sieradz. Wybór materiału z obiektu 2 (rys. P. Muzolf).

Typ pierwszy to guzy owalno-okrągłe, przybierające kształt stożkowy, zarejestrowane na dwóch fragmentach z usytuowaniem na górnej części barków (ryc. 7: 2, 8). Tak mocowane guzy notowane są głównie w materiałach zakarpackich, na dzbanach, wazach i amforach, m.in. w kulturze pilińskiej np. cmentarzysko w Safarikovie (Furmanek 1977, tafl. IX: 15; XVII: 6), jak i w materiałach wietrzowsko-madziarowskich np. Złobice (Tihelka 1960, obr. 10: 4), Veterov (Tihelka 1960, obr. 25: 7) oraz w grupie nowocerkwiańskiej związanej obecnie z późną fazą kultury unietyckiej np. Jędrychowice (Molak 2010, ryc. 8: 1).

Typ drugi guzów przyjmuje formę podłużną, stwarzając wrażenie krótkiej listewki. Wydzielono dwie jego odmiany: pionową – 4 fragmenty z trzech naczyń, gdzie trzy guzy posiadają formę pełną (ryc. 5: 1; 6: 7) natomiast jeden ma dwie przekłute poziomo dziurki (ryc. 7: 6) oraz poziomą zarejestrowaną na dwóch pojemnikach (ryc. 4: 4; 7: 7). Guzek pionowy odnotowujemy w zespołach KT rzadko. Najbliższą analogią są okazy ze stanowiska 1 w Polesiu, gdzie zostały określone jako listewki pionowe lecz odbiegające od występujących w Małopolsce (Górski i in. 2011: 64, ryc. 2.31: 8). Natomiast naczynia zdobione przy pomocy guzków poziomych odnajdujemy chociażby w Strugach, kurhan 1 (Kłosińska 1997, tabl. LXXV: 11).

W technice plastycznej wystąpiły także dwa wątki zdwojone. Jest to podwójna listwa dookólna (ryc. 6: 5; 8: 4), a także fragment posiadający listwę zdobioną odciskami palcowymi. Naczynia ornamentowane przy pomocy drugiego wątku odnajdujemy przede wszystkim na stanowiskach związanych z kulturą mogiłową np. Słapanowo (Kłosińska 1997, tabl. LXII: 1; LXIII: 1, 2) i KT gdzie występują także materiały o cechach mogiłowych np. Borek, stan. 1 (Kłosińska 1997, tabl. X: 6), Kurza, stan. 3 (Kłosińska 1997, tabl. XLII: 1), Opoki, stan. 7 (Makarowicz 1997, ryc. 12: 7) oraz łączonych z późnymi fazami kultury unietyckiej np. Bruszczewo, stan. 5 (Silka 2012, ryc. 61: 1–4). Ostatni wątek dwuelementowy to być może dookólna listwa plastyczna połączona z guzem poziomym (ryc. 4: 8, 9).

Na końcu należy omówić, odnotowany w materiale ceramicznym w Biskupicach, ornament wykonany w technice odciskania, jest to tzw. ornament tekstylny, który zarejestrowano na 9 fragmentach pochodzących z jednego naczynia o dużych rozmiarach. Być może przynależą one do garnka, którego nie można obecnie zlokalizować, a był publikowany (Kłosińska 1997, tabl. IV: 1). W tym przypadku, powyżej ornamentu tekstylnego znajduje się pojedyncza dookólna listwa z odciskami palcowymi i jest to jedyny wątek trójelementowy na tym stanowisku. Naczynia zdobione przy pomocy tzw. ornamentu tekstylnego pojawiają się w materiałach zachodniopolskiej grupy kultury mogiłowej/przedłużyckiej np. Brodnia (Kłosińska 1997, tabl. XVII: 8), ale również na osadzie obronnej w Bruszczewie (Silka

2012, ryc. 56: 1, 3; 119; 120) wiązanej z późną fazą kultury unietyckiej, gdzie widoczne są wpływy kultury wietrzowskiej, bez elementów mogiłowych (Silka 2012: 238).

Mikromorfologia

W zbiorze z Biskupic wydzielono 51 fragmentów wylewów i 33 fragmenty den naczyń. Spośród tych pierwszych przeważają krawędzie niepogrubione (grupa A) w ilości 24 sztuk (49%), gdzie rozróżniamy dwa typy: A1 o krawędziach zaokrąglonych, 17 sztuk (ryc. 4: 1; 5: 5, 7; 6: 1, 10; 7: 6, 8, 9) i typ A2 o krawędziach ściętych, 7 egzemplarzy (ryc. 4: 3, 6; 5: 7). Kolejną wyróżnioną grupą, B1, to wylewy pogrubione jednostronnie w ilości 19 fragmentów (37,3%) z dwoma typami: B1a1 zaokrąglone, reprezentowane przez 7 fragmentów (ryc. 5: 1, 2, 6; 6: 7) i B1a2 ścięte, w liczbie 11 sztuk (ryc. 4: 7, 9; 6: 2, 4, 5; 7: 7; 8: 1, 4). Najmniejszy zbiór tworzą krawędzie pocienione, typ C – 8 sztuk (13,7%) z zaokrągloną krawędzią (ryc. 4: 8, 10; 5: 3, 4; 8: 2).

Wśród den wydzielono dwa typy: A – bez podkreślenia, 19 fragmentów (ryc. 4: 6; 5: 1), B z podkreśleniem 9 ułamków (ryc. 4: 7; 7: 4). Pozostałe 5 den ze względu na stan zachowania nie pozwala na przypisanie do któregoś z wyróżnionych typów.

Morfologia naczyń

Garnki

Do tej grupy naczyń zaliczono 161 fragmentów, są to pojemniki trójelementowe i odpowiadają one garnkom G111, według klasyfikacji J. Górskiego, które posiadają „klasyczne” cechy dla KT, listwy i pogrubione brzegi (Górski 2007: 19).

Jednak wśród garnków G111, wyróżnić można dwie odmiany: G111a, z szyjką prawie cylindryczną (ryc. 4: 3, 9; 5: 2; 6: 5) i G111b, z szyjką wychyloną na zewnątrz (ryc. 4: 1, 2, 6, 8; 5: 1, 4; 6: 4; 8: 1, 2).

Wszystkie garnki w zbiorze z Biskupic, poza jednym wyjątkiem (ryc. 4: 7), posiadają zdobienie w postaci pojedynczej gładkiej listwy dookolnej (ryc. 4: 1–3, 6; 5: 2, 4), podwójnej (ryc. 8: 4), jak i listwy z odciskami paznokciowymi. Poza naczyniami zaopatrzonymi w listwy wystąpiły formy ornamentowane przy pomocy guzów (ryc. 5: 1; 6: 7).

Zdobienie garnków pojedynczą lub podwójną gładką listwą jest szeroko rozpowszechnione w całym zasięgu KT, aby wymienić chociażby najbliższe, jak Łubna (Gardawski 1951, ryc. 12, tabl. II), Kurza (Kłosińska 1997, tabl. XXXIX: 3, 5, 10), czy też w grupie mogiłowej np. Słapanowo (Kłosińska 1997, tabl. LXXI: 3–6) lub Luboń (Kłosińska 1997, tabl. XLV: 3). Natomiast listwa z odciskami paznokciowymi np. notowana jest na naczyniach z osady w Bruszczewie wiązanej z późną fazą kultury unietyckiej, z impulsami z obszarów kul-

tury wietrzowskiej (Silska 2012, ryc. 61: 1–4), w Opokach (Makarowicz 1997, ryc. 12: 7) z datowaniem w ramach zespołów HT5 oraz na obszarze Moraw np. Tvarozna (Tihelka 1960, obr. 34: 5).

Garnki zdobione za pomocą guzów umieszczanych na górnej partii brzuśca tuż pod krawędzią w ilości od 5 do 6 sztuk, spotykamy przede wszystkim w materiałach z terenu Moraw np. Charvaty (Tihelka 1960, obr. 26: 3, 6) i Blucina (Tihelka 1960, obr. 35: 1, 3, 4). W podobny sposób umiejscawiane guzy odnotowujemy na garnkach w Bruszczewie, stan. 5 (Silska 2012, ryc. 55: 3, 4; 58: 4) oraz Siniarzewie, stan. 1 (Czebreszuk i in. 2006, ryc. 10: 2).

Wazy

W całym zbiorze z tą formą naczynia mamy do czynienia w przypadku 21 fragmentów, pochodzących z pięciu pojemników. W dwóch przypadkach zachowały się tylko części stożkowate szyjek (ryc. 5: 7; 6: 10). Wazy o tak ukształtowanych szyjkach spotykamy w środowisku KT np. w Goszczewie, stan. 14 (Makarowicz 1997, ryc. 9: 17, 19) i Nowej Hutcie-Pleszowie (Górski 2007, tabl. 10, 11), przedłużycykiej w Zagorzynie, stan. 1 (Kłosińska 1997, tabl. LXXXVIII: 6), a także w zespołach wietrzowskich np. w Blucinie, stan. 1 (Tihelka 1960, obr. 12: 5, 7, 8), Marefach-Clupach (Tihelka 1960, obr. 28: 7) oraz w grupie nowocerkwiańskiej np. w Jedrychowicach (Molak 2010, ryc. 7). Należy jednak zwrócić uwagę, iż w tych dwóch ostatnich przypadkach wazy takie mają zdecydowanie dłuższe szyje, choć nie możemy tego wykluczyć i w naszym egzemplarzu. Z wazą możemy mieć do czynienia jeszcze w jednym przypadku, jest to fragment dolnej partii brzuśca z podłużnym guzem na załomie (ryc. 4: 4). Takie wazy odnotowujemy np. na stanowisku w Goszczewie 14 z datowaniem w ramach HT4 (Makarowicz 1997, ryc. 9: 1, 5), czy też w Strugach z fazy klasycznej KT (Kłosińska 1997, tabl. LXXV: 11).

Amfory

W materiale z Biskupic z grupą tą można łączyć tylko jedno naczynie. Jest to forma o barwie czarnej, z ostrym załomem brzuśca, zaopatrzona w ucho umieszczone na przejściu brzuśca w rozchyloną szyję zakończoną zaokrągloną krawędzią wylewu (ryc. 6: 1). Brak odpowiednich analogii, lecz po tektonice wydaje się zasadne wskazać jej pochodzenie ze środowiska wietrzowskiego lub kultury unietyckiej.

Dzbany/Kubki

W tej kategorii sklasyfikowano jedno naczynie o czarnej, wyświecanej powierzchni, z dużym taśmowatym uchem umieszczonym na, lekko podkreślonym, przejściu brzuśca w szyję (ryc. 7: 9). Dokładnych odpowiedników do tego kubka nie znajdujemy, lecz najbliższy wydaje się mu okaz z cmentarzyska kul-

tury madziarowskiej w Jelsovce (grób 240), który datowany jest na unietycko-madziarowską fazę bądź wczesną fazę kultury madziarowskiej (Batora 2006: 163, obr. 6: 11). Kolejne zbliżone pojemniki wystąpiły np. w materiałach z osady w Nowej Cerekwi (Molak 2010, ryc. 6: 3, 5) lub z cmentarzyska kultury unietyckiej w Tomicach (Molak 2010, ryc. 12: 4).

Do kubków można zaliczyć być może naczynie dwuelementowe zaopatrzone w guz podłużny, pionowy dwukrotnie przekłuty (ryc. 7: 6). Analogiczny okaz wystąpił na stanowisku w Będkowie w materiałach klasyczo-trzcinieckich (Gardawski 1969, ryc. 9).

Misy

W zespole wyróżnić można 11 fragmentów mis. Są to głównie naczynia jednoelementowe (M1), z których pochodzi 10 ułamków oraz jeden będący częścią misy trójelementowej (M3).

Misy przyporządkowane do typu M1 rejestrujemy na wielu stanowiskach związanych z osadnictwem KT m.in. w Lutomiersku-Koziówkach, stan. 3 a–b (Muzolf 2012), Polesiu, stan. 1 (Górski i. in. 2011, ryc. 2.24: 3, 4), Borowie, stan. 12 (Makarowicz 1997, ryc. 8: 1) z datowaniem na HT3 lub w Goszczewie, stan. 14 lokowanym w okresie trwania zespołów HT4 (Makarowicz 1997, ryc. 9: 11, 12). Wśród nich wystąpiły 3 egzemplarze posiadające pogrubione krawędzie (ryc. 5: 6; 6: 2; 7: 7) oraz jeden z niepogrubioną i zaokrągloną (ryc. 5: 5).

Poza typem M1 odnotowano misę trójelementową M3, która posiada mocno wywiniętą i pocienioną krawędź wylewu (ryc. 7: 1). Jest to dość rzadko spotykany typ mis i analogie do niego na terenie Polski znajdujemy m.in. w Opokach, stan. 7, gdzie materiały datowane są na HT5 (Makarowicz 1997, ryc. 11: 6), czy na stanowisku w miejscowości Brzeźno (Kłosińska 1997, tabl. XXV: 8). Taką misę odkryto również na Morawach, na cmentarzysku w miejscowości Jelsovce w grobie nr 152, okr. Nitra przynależnym do kultury madziarowskiej, gdzie formy te występują przez cały czas funkcjonowania cmentarzyska (Batora 2006: 163, obr. 6: 7).

DATOWANIE WZGLĘDNE

Na podstawie uzyskanych wyników z analizy stylistycznej i porównawczej z dostępnego materiału zabytkowego, możemy wyróżnić dwa zespoły naczyń o różnym, jak się wydaje, pochodzeniu kulturowym.

Pierwszy z nich tworzą naczynia zaliczone do KT i wyznaczają czas funkcjonowania stanowiska w Biskupicach na okres trwania zespołów typu HT3–HT4 dla Kujaw, czyli 1750–1500 BC, poł. BrA2–BrB1 (Makarowicz 1997: 58).

Główną przesłanką za takim przypisaniem i datowaniem tych materiałów jest przeważająca obecność motywu pojedynczej listwy poziomej bez udziału

innych technik zdobniczych, które wskazywałyby na możliwość zaliczenia ich do zespołów typu HT1 i HT2. Również przewaga krawędzi niepogrubionych i pocienionych nad pogrubionymi takie konotacje potwierdza. Kolejną wskazówką za takim datowaniem jest występowanie pojedynczych egzemplarzy waz o stożkowej szyjce, które spotykamy głównie w zespołach HT4–HT5 z obszaru Kujaw (Makarowicz 1997: 45).

Dominująca w Biskupicach odmiana garnka G111 jest notowana również w Małopolsce jedynie w zespołach A1 i A2 wraz ze zdobnictwem przy pomocy listwy i guza datowanych na okres BrA2–BrB2, co obejmuje przedział 1850–1400 BC (Górski 2007: 91, ryc. 39, 40; Makarowicz 2010: ryc. 1.14).

W drugim zespole wśród materiałów z Biskupic mamy naczynia zdobione przy pomocy ornamentu tekstylnego, najpowszechniej używanego w okresie BrA2–BrB1 (Kłosińska 1997: 47) oraz pojedyncze listwy zdobione za pomocą paznokcia, które na ziemiach polskich najliczniej występowały w tym samym czasie (Kłosińska 1997: 45). Taką ornamentykę odnotowujemy także w materiałach z Opok datowanych na HT5, co daje nam dość szeroki przedział koniec BrA2–BrD (Makarowicz 1997: 58).

Tak więc na podstawie przedstawionych przesłanek, osadę w Biskupicach należy datować w ramach końca BrA2, a połową BrB2, czyli w przedziale 1750–1450 BC.

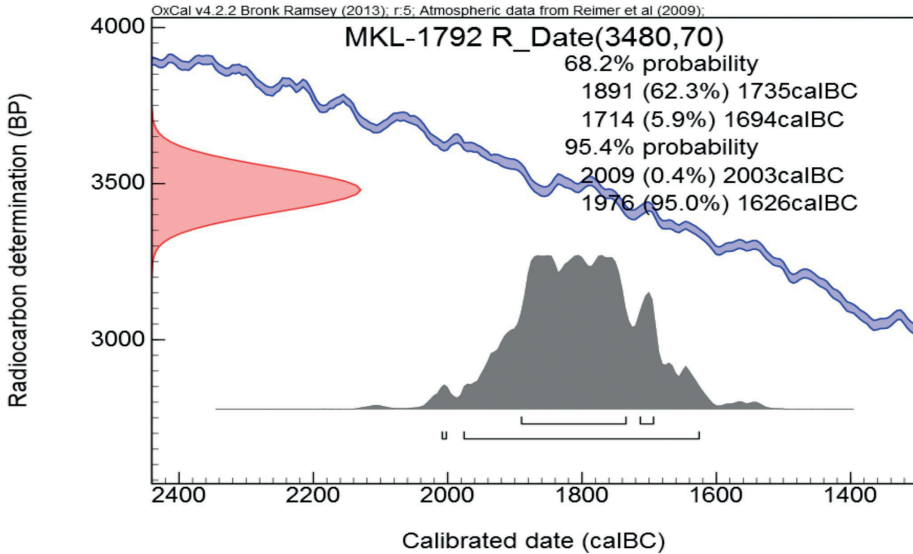
DATOWANIE BEZWZGLĘDNE

Dla materiałów z obiektu 2 uzyskano w 2013 r. datę ^{14}C z pracowni Marka Krąpca wykonaną z kości zwierzęcych. Otrzymany wynik w przedziale 68,2% daje 1891–1694 BC, a przy 95,4% otrzymujemy 2009–1626 BC (ryc. 9), co odpowiada całemu okresowi BrA2.

W ostatnim czasie, udało się uzyskać serię 10 dat dla stanowiska w Bruszczewie (Silska 2012), do którego w literaturze odnoszono materiały z Biskupic, wykazujące wspólne cechy oraz mające funkcjonować w tym samym okresie (Kłosińska 1997: 45, 106). W głównej mierze znaczące dla nas są dwie daty z obiektu 37 w Bruszczewie, gdzie współwystąpiły materiały trzcienieckie, w postaci garnków zdobionych pojedynczą listwą i naczynia ornamentowane przy pomocy listwy z odciskami paznokciowymi. Uzyskany przedział czasowy przy 95,4% wynosi 1727–1503 BC. Kolejnym, interesującym obiektem jest jama 53, w której odkryto naczynie zdobione przy pomocy ornamentu tekstylnego z wynikiem, dla prawdopodobieństwa 95,4%, mieszczącym się w przedziale 1740–1461 BC (Silska 2012: 241). Zsumowany wynik tych dwóch oznaczeń daje nam przedział od końca BrA2 po początku BrB2.

Należało się odnieść również do datowania bezwzględnego osad w Jędrychowicach i Nowej Cerekwi (Molak 2010, ryc. 11). W przypadku Jędrychowic 7

uzyskana data przy prawdopodobieństwie rzędu 68,2% wynosi około 1950–1650 BC, a przy 95,4% jest to około 2010–1610 BC. Natomiast w Nowej Cerekwii dla dwóch otrzymanych wyników zakres 68,2% daje nam przedział 1900–1610 BC, zaś dla 95,4% około 2010–1510 BC.

Ryc. 9. Biskupice, stan. 1, gm. Sieradz. Wyniki kalibracji daty ^{14}C dla obiektu 2 (oprac. P. Muzolf).

Poza tymi trzema stanowiskami dysponujemy jeszcze jednym, gdzie uzyskano dwa oznaczenia radiowęglowe dla materiałów KT zbliżonych stylistycznie, a pochodzących z obszaru Wielkopolski. Mianowicie chodzi o osadę w Sinia-rzewie 1, skąd pochodzi garnek zdobiony pionowymi guzkami na górnej partii brzuśca. Otrzymane wyniki to 3410 ± 40 BC oraz 3310 ± 45 BC. Kalibracja obu datowań daje nam odpowiednie przedziały: dla 68,2% wynosi około 1750–1530 BC, a przy 95,4% jest to około 1880–1510 BC (Czebreszuk i in. 2006, ryc. 10).

Na podstawie przytoczonych datowań należy uznać iż otrzymany wynik dla obiektu 2 w Biskupicach jest w zasadzie zbieżny. W naszym przypadku jednak powinno się raczej odnosić do jego końcowego przedziału niż początku. Opierając się na analizie stylistycznej materiałów z Biskupic i na wynikach datowań dla wymienionych jam z Bruszczewa należy sytuować czas trwania omawianej osady w Biskupicach w przedziale lat 1750–1600 BC.

PODSUMOWANIE

Biorąc pod uwagę wszystkie powyżej przedstawione uwagi, materiały z osady w Biskupicach trzeba przypisać jednoznacznie ludności KT, na co już wcześniej zwracano uwagę (Gardawski 1959: 120–121; Kłosińska 1997: 105). Nie ulega jednak również wątpliwości, iż mamy tutaj do czynienia także z materiałami, które należałoby wywodzić z kręgu wietrzowsko-madziarowskiego, czego przejawem może być występowanie listwy zdobionej odciskami palcowymi, jak i odciski tekstylne (Kłosińska 1997: 45, 105) oraz z kręgu unietyckiego. Ponadto garnki zdobione 5 lub 6 guzkami pod krawędzią notowane są w środowisku wietrzowskim. Ten kierunek potwierdzać może również zbieżność form z cmentarzyska madziarowskiego w Jelsovce, okr. Nitra (misa, kubek) z odkrytymi naczyniami w obiekcie 1. Kolejną przesłanką do takiego twierdzenia jest m.in. obecność w Bruszczewie materiałów podobnych do tych z Biskupic, a osada ta jest przypisywana późnym ugrupowaniom unietyckim o wpływach wietrzowskich i trzcinieckich (Silska 2012: 238). W przypadku Biskupic na wpływy z kręgu późnej kultury unietyckiej mogą także wskazywać formy takich naczyń, jak kubki, wazy i amfora.

W oparciu o porównywane daty należy brać pod uwagę możliwość, iż osada w Biskupicach mogła funkcjonować równolegle z osadami w Bruszczewie, jak i w Jędrychowicach oraz Nowej Cerekwi. Ponadto, co jest chyba najistotniejsze, to stwierdzenie współwystępowania materiałów o odmiennej proveniencji, sugeruje możliwość istnienia w Biskupicach, czy też w tym regionie, jakiejś synkretycznej grupy kulturowej trzciniecko-unietyckiej(?). Niewątpliwie prezentowane materiały znacznie odbiegają od ogólnie przyjętego obrazu KT w Polsce środkowej.

Na koniec należy dodać, iż to tak interesujące stanowisko nie doczekało się do dnia dzisiejszego szerszych badań archeologicznych, co jak się wydaje, przy tak ważnych poznawczo materiałach mogłoby sporo wnieść do poznania kontaktów kulturowych i przemian zachodzących w środowisku KT na tym terenie w okresie BrA2–BrB2.

Przemysław Muzolf
Instytut Archeologii
Uniwersytet Rzeszowski
ul. Moniuszki 10
35–015 Rzeszów
e-mail: malik_allo@poczta.onet.pl

BIBLIOGRAFIA

- Batora J. (2006), *Pociatki pochowania pod mohylami v strednej dobe bronzovej v oblasti stredneho Dunaja*, [w:] H. Taras (red.), *Zmierzch kompleksu trzciniecko-komorowskiego. Kształtowanie się nowej rzeczywistości kulturowej w środkowej i młodszej epoce brązu* (= *Lubelskie Materiały Archeologiczne* t. XIV), Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin, s. 159–172.
- Czebreszuk J., Ignaczak M., Makarowicz P. (2006), *Horyzont późnotrzciniecki w międzyrzeczu środkowej Wisły i Warty*, [w:] H. Taras (red.), *Zmierzch kompleksu trzciniecko-komorowskiego. Kształtowanie się nowej rzeczywistości kulturowej w środkowej i młodszej epoce brązu* (= *Lubelskie Materiały Archeologiczne* t. XIV), Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin, s. 39–78.
- Dąbrowski J. (2004), *Altere Bronzezeit in Polen. Starsza epoka brązu w Polsce*, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa
- Furmanek M. (1977), *Pilinyer Kultur*, „Slovenska Archeologia”, t. 35(2), s. 251–370.
- Gardawski A. (1951), *Niektóre zagadnienia kultury trzcinieckiej w świetle wykopalisk w miejscowości Lubna, pow. Sieradz*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XVIII, s. 1–72.
- Gardawski A. (1959), *Plemiona kultury trzcinieckiej w Polsce*, „Materiały Starożytne”, t. V, s. 7–190.
- Gardawski A. (1969), *Kultury środkowowschodniej Europy w starszej i środkowej epoce brązu (XVI–XII stulecie przed n.e.)*, „Studia i Materiały Lubelskie”, t. 4, s. 7–54.
- Gedl M. (1975), *Kultura Przedłużycka* (= *Prace Komisji Archeologicznej* nr 14), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.
- Górski J. (2007), *Chronologia kultury trzcinieckiej na lessach Niecki Niedziańskiej*, Muzeum Archeologiczne w Krakowie, Kraków.
- Górski J., Makarewicz P., Wawrusiewicz A. (2011), *Osady i cmentarzyska społeczności trzcinieckiego kręgu kulturowego w Polesiu, stanowisko 1, woj. łódzkie*, t. 1–2 (= *Spatium Archaeologicum* vol. 2), Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, Fundacja Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kłosińska E. (1997), *Starszy okres epoki brązu w dorzeczu Warty*, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.
- Kostrzewski J. (1963), *Replika na odpowiedź doc dr A. Gardawskiego*, „Archeologia Polski”, t. 8, s. 125–135.
- Kowiańska-Piaszykowska M. (1966), *Cmentarzysko z II okresu epoki brązu w Pudliszkach pow. Gostyń*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 17, s. 86–118.
- Makarowicz P. (1997), *Kujawski nurt trzcinieckiego kręgu kulturowego – podstawy taksonomiczne*, [w:] A. Koško, J. Czebreszuk (red.), „*TRZCINIEC*” – system kulturowy czy interkulturowy proces?, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, s. 33–60.
- Makarowicz P. (2010), *Trzciniecki krąg kulturowy – wspólnota pogranicza Wschodu i Zachodu*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Molak J. (2010), *Oddziaływania madziarowsko-wieterzowskie na obszarze południowo-zachodniej Polski, a przynależność kulturowa stanowisk tzw. grupy nowoczer-*

- kwiańskiej*, [w:] J. Gancarski (red.), *Transkarpackie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza*, Muzeum Podkarpackie w Krośnie, Krosno, s. 275–311.
- Muzolf P. (2011), *Osada kultury trzcinieckiej na stanowisku Krzyżanówek nr 10 (AZP 57–52, nr 27), gm. Krzyżanówek, gm. Kutno, woj. Łódzkie*, maszynopis pracy magisterskiej dostępny w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Muzolf P. (2012), *Osadnictwo kultury trzcinieckiej*, [w:] R. Grygiel (red.), *Lutomiersk Koziówki, stanowisko 3a–c, pow. Pabianice, woj. łódzkie, wielokulturowy zespół osadniczy od Schyłku paleolitu po okres nowożytny* (= *Biblioteka Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi nr 39*), Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Łódź, s. 58–113.
- Silska P. (2012), *Wczesnobrązowa osada obronna w Bruszczewie, Badania 1964–1968* (= *Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses vol. 13*), Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, Poznań.
- Szmukier A. (1980), *Stosunki kulturowe w Polsce południowo-zachodniej na przełomie wczesnej i starszej epoki brązu (stan badań)*, „Archeologia Polski”, t. 25(1), s. 7–28.
- Tihelka K. (1960), *Moravsky veterovsky typ*, „Pamatki Archeologicke”, r. LI, cz. 1, s. 27–124.
- Ząbkiewicz-Koszańska A.H. (1962), *Osadnictwo od 1700 do 150 p.n.e.* (= *Studia i Materiały do dziejów Ziemi Sieradzkiej*), Muzeum w Sieradzu, Łódź, s. 34–35.

SUMMARY

THE CULTURAL IDENTITY OF THE MATERIALS FROM THE SETTLEMENT IN BISKUPICE, SITE 1, SIERADZ DISTRICT, ŁÓDŹ VOIVODESHIP

The settlement in Biskupice is located on the left bank of the Warta river, about 7 km north of Sieradz. It is a headland elevated about 10 m above the valley floor, and limited to the west and north by a drainage valley (Fig. 1).

The first excavations in Biskupice were carried out in 1954 in the area of two small trenches. There was recorded a blackening of soil of considerable size, now defined as feature 1 (Fig. 2, 3). No subsequent materials were obtained until 2010, when a storage pit with a pear-shaped profile was discovered – feature 2.

During the field studies, a total of 374 fragments of ceramic vessels and 655 animal bones were acquired.

The collection from Biskupice included vessels decorated with the use of a single, all-round plastic strip (Fig. 4: 1–3, 6, 8, 9; 5: 2, 4; 6: 3–6; 8: 1, 3, 4) as

well as a double one (Fig. 6: 5; 8: 4); a single strip decorated with finger impressions was also recorded. Two types of knobs were discovered: 1 – oval/round (Fig. 7: 2, 8), and longitudinal (Fig. 4: 4; 5: 1; 6: 7; 7: 7). The finds characterised by the imprint technique included the “textile ornament” combined with the motif of a single all-round strip with finger impressions. Vessels with rims of A type – non-thickened prevail, thickened rims (type B) and thinned (type C) were sporadically noted.

The main form of containers in Biskupice were pots of G111 variant with two types: G111a with almost cylindrical rim (Fig. 4: 3, 9; 5: 2; 6: 5; 8: 2) and G111b with rim turned outside (Fig. 4: 1, 2, 6, 8; 5: 1, 4; 6: 4; 8: 1). Their ornamentation includes single, as well as double smooth all-round strip with finger impressions and knobs. Other finds included vases with conical necks/rims, decorated with knobs (Fig. 4: 4; 5: 7; 6: 10) and an amphora (Fig. 6: 1). The list of forms is complemented with mugs and bowls in the hemispherical variation M1 (Fig. 5: 5, 6; 6: 2; 7: 7) and profiled M3 (Fig. 7: 1).

There were distinguished two stylistic groups. One was assigned to the Trzciniec culture and it was represented by complexes of HT3–HT4 type in Kuyavia. The other group contained vessels decorated with a textile ornament, as well as a single strip decorated with fingernail impressions. Due to the tectonics, these vessels were included to the Mad’arovec- Věteřov-Únětice circle (generally, the Older Únětice circle). On the basis of the existing elements among the ceramic forms, the duration of the settlement in Biskupice falls between the end BrA2 and the 1st half of BrB2, which is dated to 1750–1450 BC. However, taking into account the result of ¹⁴C, the duration of the settlement in Biskupice should be located in the years 1750–1600 BC and it should be clearly attributed to the population of the Trzciniec culture, in whose vicinity the materials originating from the Older Únětice circle were recorded. Moreover, which is perhaps the most important matter, the coexistence of materials with such a different cultural provenance suggests a possibility of the existence of a syncretic cultural Trzciniec-Older Únětice group in Biskupice (or in its region).